

Резюме

Биленчук Д., Обиход Т. В. Правовое и криминалистическое обеспечение противодействия ядерному терроризму.

Рассмотрены современные проблемы международного терроризма как инструмента международной политики. Выделены основные факторы незаконного оборота и распространения ядерных радиоактивных материалов и ядерных технологий. Подчеркнуто, что надежным источником информации, анализа случаев незаконного оборота и других несанкционированных действий с незаконным оборотом ядерных радиоактивных материалов является база данных МАГАТЭ. Рассмотрены методы и средства обеспечения ядерной безопасности, разработанные Институтом геохимии окружающей среды НАН Украины, Институтом ядерных исследований НАН Украины и Институтом электросварки им. Е. О. Патона НАН Украины, а также задачи для дальнейшего укрепления ядерной безопасности как в Украине, так и на международном уровне.

Ключевые слова: ядерный терроризм, ядерная криминалистика, международный терроризм, ядерные и радиоактивные материалы.

Summary

Bilenchuk P., Obikhod T. Legal and criminalistic support for fighting with nuclear terrorism.

Definition of nuclear terrorism and the current problems of international terrorism as an instrument of international policy. There are highlighted the basic factors of illicit trafficking and proliferation of nuclear radioactive materials and nuclear technology. It was emphasized that a reliable source of information, analysis of cases of illicit trafficking and other unauthorized activities with nuclear trafficking of radioactive materials is the basis of the IAEA data. The methods and means of ensuring nuclear safety developed by the Institute of Environmental Geochemistry NAS of Ukraine, Institute for Nuclear Research NAS of Ukraine, Paton Institute of Electric Welding NAS of Ukraine and tasks to the further strengthening of nuclear safety in Ukraine and on the international level.

Key words: nuclear terrorism, nuclear criminalistic, international terrorism, nuclear and radioactive materials.

УДК 343:14

К. Ю. БОБРИК

Костянтин Юрійович Бобрик, кандидат юридичних наук, науковий співробітник Навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ ЗЛОЧИННОЮ ОРГАНІЗАЦІЄЮ

Впровадження сучасних науково-технічних знань і новітніх наукових розробок у правозастосовну діяльність часто не узгоджується з потенційними можливостями розв'язання завдань кримінального судочинства та існуючою системою правового, організаційного й науково-технічного рівня їх застосування при розслідуванні злочинів. У зв'язку з цим використання спеціальних науково-технічних знань в конкретних кримінальних провадженнях має низьку ефективність, що викликає необхідність удосконалення чинних процесуально-правових, а також організаційних і криміналістичних засад їх застосування.

Злочинні організації створюються з метою вчинення злочинів, які становлять потенційну загрозу для різних охоронюваних правом інтересів.

Фактично злочинна організація є внутрішньо і зовнішньо стійким ієрархічним об'єднанням п'яти і більше осіб або двох і більше організованих груп (структурних частин), метою діяльності якого є вчинення тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень чи лише одного, що вимагає ретельної довготривалої підготовки, або керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп¹.

Важливою формою використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, вчинених злочинною організацією, є проведення судових експертиз.

Одними із основних видів експертиз при розслідуванні злочинів, вчинених злочинною організацією, є почеркознавча експертиза і техніко-криміналістична експертиза документів.

Виявлення в ході розслідування рукописних документів, справжність яких викликає сумніви, є підставою для призначення почеркознавчої експертизи.

У вітчизняній юридичній літературі міститься недостатньо інформації, в якій висвітлюється стан дослідження використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, вчинених злочинною організацією. Враховуючи це, в статті поставлено за мету розглянути окремі положення, що стосуються ролі спеціальних знань у розслідуванні такого кримінального правопорушення, як створення злочинної організації.

Перед експертом, як правило, ставляться наступні питання: чи не виконано текст документа або його фрагмент (резольюція, підпис), зразки якого надаються, певною особою; якою з осіб, що перевіряються та

зразки почерків яких представлені, виконано текст документа; чи не виконані документи, представлені на дослідження однією особою; однією або різними особами виконані фрагменти рукописного тексту.

Очікуваний результат почеркознавчої експертизи багато в чому залежить від якості зразків, що надаються для порівняльного дослідження. Можуть бути використані тільки ті рукописні документи, які відповідають наступним вимогам: зразок повинен бути достовірним, тобто дійсно виконаним підозрюваною особою; за змістом, призначенням й часом виконання він повинен бути найбільш близький до досліджуваного документа; зразок повинен бути повним, тобто відображати почерк у всіх його можливих варіантах.

При техніко-криміналістичному дослідженні документів перед експертом, як правило, ставляться наступні питання.

Для встановлення способу виготовлення документа або використаних для цього технічних засобів: яким способом виготовлений документ або його бланк (типографським, електрографічним, від руки, з використанням частини іншого документа, що містить підпис, відбиток печатки тощо); чи одним способом виготовлені документи (або їх бланки); чи з одного кліше (або типографського набору) видрукувані документи.

Для встановлення факту зміни первісного змісту документа: чи не зазнав даний документ яких-небудь змін (підчищення, травлення тощо); яким способом змінений даний документ; чи не зроблена заміна фотокартки власника в даному документі; чи не виконано підпис у даному документі з використанням технічних засобів або копіюванням на «око», копіюванням на просвіт, копіюванням через копіювальний папір.

З метою дослідження відбитків печаток і штампів: фабричним (заводським) або кустарним способом виготовлена печатка (або штамп), відбиток якої (якого) є на документі; чи не домальована яка-небудь частина відбитка печатки (штампа); чи однієї печаткою (штампом) нанесені відбитки в різних документах; який зміст тексту у відбитку печатки (штампу).

При дослідженні грошей: чи не є дана грошова купюра підробленою, якщо так, то яким способом вона виготовлена, і на якому пристрої; чи не застосовувалося при виготовленні представлених грошових купюр дане кліше.

Так, наприклад, Золотоніським міськрайонним судом Черкаської області у вчиненні злочинів, передбачених ч. 3 ст. 27, ч. 4 ст. 190, ч. 3 ст. 209, ч. 2 ст. 358, ч. 1 ст. 255, ч. 2 ст. 289 КК України були засуджені члени злочинної організації, яка протягом тривалого часу спеціалізувалася на викраденні шляхом шахрайства «цукру-піску» на ВАТ «Пальмірський цукровий завод», з використанням підроблених фінансово-бухгалтерських документів та підроблених паспортів громадян України, а також наданні законного статусу (легалізації) здобутим злочинним шляхом грошовим коштом. Вина членів злочинної організації, зокрема, доводилася дослідженими в судовому засіданні матеріалами кримінального провадження:

1) протоколом огляду накладних та перепусток, вилучених під час проведення тимчасового вилучення та огляду майна і документів на ВАТ «Пальмірський цукровий завод», та приєднанням їх до матеріалів кримінального провадження в якості речових доказів;

2) висновком судово-технічної експертизи, згідно з якою відтиски трикутного штампу виконані на накладних та перепусках на вивіз вантажу виконані (переважно) струменево-крапельним способом з використанням кольорової комп'ютерної множильної техніки;

3) висновком судово-технічної експертизи документів, згідно з якою відбитки печатки «для перепусток» ВАТ «Пальмірський цукровий завод» виконані струменево-крапельним способом за допомогою комп'ютерного обладнання. Відбитки печатки «Для перепусток» ВАТ «Пальмірський цукровий завод» на ім'я обвинувачених, виконанні печаткою «Для перепусток» ВАТ «Пальмірський цукровий завод»;

4) висновком судово-почеркознавчої експертизи, згідно з яким на 19 накладних на відпуск цукру та відповідних 19 перепусках на вивіз вантажу з ВАТ «Пальмірського цукрового заводу» підпис бухгалтера виконано іншою особою, з зовнішнім наслідуванням справжнім підписам бухгалтера².

При розслідуванні створення злочинної організації (ст. 255 КК України) особливе значення мають судово-економічні експертизи, що дають змогу встановити на основі вивчення документів бухгалтерського обліку фактичні дані про її фінансово-господарські операції, економічні показники, наявність або відсутність коштів.

Ключовим завданням судово-економічної експертизи є встановлення фактичних обставин фінансово-господарської діяльності організації або підприємницької діяльності фізичної особи, а саме: виконання (невиконання) вимог законодавства про бухгалтерський облік при відображенні фінансово-господарської діяльності або окремих фінансово-господарських операцій у бухгалтерському обліку й звітності підприємств і організацій; відображення (не відображення) у бухгалтерському обліку й звітності підприємств і організацій фінансово-господарської діяльності або окремих фінансово-господарських операцій; виконання (невиконання) вимог законодавства про податки й збори щодо обчислення підприємствами й організаціями податків і інших обов'язкових платежів; цільовий характер використання коштів тощо.

Предметом судово-економічної експертизи є господарські операції, які стали об'єктом розслідування, і щодо яких експерт-економіст проводить економіко-експертне дослідження. Метод судово-економічної експертизи являє собою сукупність способів і прийомів, застосовуваних експертом-економістом при дослідженні господарських операцій³.

Критерієм класифікації судово-економічних експертиз є галузь економічних знань. Залежно від даного критерію економічні експертизи можна розділити на наступні види: судово-бухгалтерська експертиза, предметом якої є операції фінансово-господарської діяльності, які відображені в документах бухгалтерського

обліку й звітності; фінансово-економічна експертиза, яка включає дослідження ознак і способів фальсифікації даних про фінансові показники розрахунків, що впливають на фінансовий результат і за зобов'язаннями господарюючого суб'єкта; розрахунки участі на паях засновників (акціонерів) у майні, а також розподілу прибутку господарюючого суб'єкта; фінансово-кредитна експертиза, у ході якої проводиться дослідження ознак і способів фальсифікації даних про фінансові показники, що характеризують платоспроможність, кредитоспроможність, використання й повернення кредитів господарюючого суб'єкта; інженерно-економічна експертиза, що включає дослідження показників, що характеризують формування розміру (величини) оплати праці з метою встановлення відхилення від діючих норм; експертиза цін і ціноутворення, у ході якої здійснюється дослідження показників ціноутворення з метою встановлення викривлень при їхньому формуванні й впливу їх на фінансові результати господарюючого суб'єкта.

З урахуванням зазначених видів економіко-експертних досліджень усі питання, що вирішуються експертом-економістом, можна розподілити на наступні групи:

– питання, пов'язані з відображенням або не відображенням у бухгалтерському обліку господарських операцій;

- питання, пов'язані із правильністю відображення в бухгалтерському обліку господарських операцій;
- питання, пов'язані з повнотою й правильністю обчислення податків;
- питання, пов'язані з розрахунками грошових потоків;
- питання, пов'язані з розрахунками товарних потоків;
- питання, пов'язані із правильністю витрати отриманих коштів.

У якості об'єктів судово-економічної експертизи є надані експертів для проведення дослідження матеріали кримінального провадження, які містять відомості (вихідні дані) про предмет експертизи. У свою чергу, об'єкти дослідження судово-економічної експертизи, з погляду методики проведення експертиз, можна класифікувати за наступними видами:

- 1) первинні облікові документи;
- 2) інші первинні документи, які використані при веденні обліку (договори, складені в письмовій формі; письмова кореспонденція, що розкриває, змінює або доповнює суть операції і т.п.);
- 3) (реєстраційні книги) бухгалтерського обліку (аналітичного й синтетичного);
- 4). бухгалтерська звітність;
- 5) податкова звітність (податкові декларації, розрахунки по податках);
- 6) інші матеріали, що містять вихідні дані (висновки експертів інших спеціальностей; показання підозрюваних; показання свідків; акти документальних перевірок як юридичної (фізичної) особи, чия діяльність досліджується, так і його контрагентів по господарських операціях;
- 7) документи неофіційного обліку (чорнові записи і т.п.).

Наприклад, при розслідуванні злочину в чорнових записах, зроблених членами злочинної організації, містилися відомості про укладені цією організацією угоди, які не відбиті в обліку й звітності. Записи вилучені в ході обшуку й залучені до матеріалів кримінального провадження як речові докази. У ході податкової перевірки контрагента злочинної організації встановлено факти здійснення фінансово-господарських операцій у більшому обсязі, ніж це відображено в обліку й звітності злочинної організації. При здійсненні цих операцій первинні документи не склалися, але керівник організації у своїх показаннях визнав факт їх здійснення в більшому обсязі. Висновком експерта-криміналіста встановлено, що підпис у первинному обліковому документі виконаний не тією особою, яка зазначена в документі, і є показання свідка, який підтвердив, що документ складений ним за вказівкою керівників злочинної організації без фактичного здійснення фінансово-господарської операції.

Окремо розглянемо загальний порядок експертного дослідження залежно від наявності або відсутності бухгалтерського обліку.

У випадку повної відсутності облікових документів і офіційної звітності в організації, що перевіряється, основою дослідження виступає аналіз результатів зустрічних перевірок у зіставленні з показаннями свідків або обвинувачуваного. Однак висновки, зроблені на даній доказовій базі, тобто без зіставлення зі складовими облікового процесу й даними офіційної звітності, будуть носити, як правило, умовний характер. У такому разі доказове значення може мати категоричне встановлення окремих проміжних фактів. При відсутності в показаннях свідків точних даних про розмір отриманого доходу й понесені видатки і неможливістю провести зустрічні перевірки або інші слідчі (розшукові) дії для підтвердження цих даних, у виді недостатності матеріалів експерт повідомляє орган, що призначив експертизу, про неможливість дати висновок.

Якщо є первинний і синтетичний облік, але відсутня офіційна звітність, проводиться аналіз первинних документів у зіставленні з обліковими регістрами з метою визначення повноти відбиття в регістрах обліку фактів фінансово-господарської діяльності, закріплених первинними документами. У випадку наявності відомостей (у показаннях свідків, обвинувачуваного) про факти фінансово-господарської діяльності, що мали місце, не підтверджених первинними документами, дані факти приймаються на дослідження з урахуванням підтвердження їх результатами зустрічних перевірок або інших слідчих (розшукових) дій.

При відсутності первинного обліку методами економічного аналізу досліджуються результати зустрічних перевірок, показань свідків, насамперед осіб, відповідальних за ведення облікових регістрів, інших слідчих (розшукових) дій, визначається відповідність отриманих даних показникам наявного синтетичного обліку. Дані офіційної звітності зіставляються з даними синтетичного обліку.

У випадку відсутності синтетичного обліку дані первинного обліку підтверджуються результатами зустрічних перевірок і показаннями свідків, насамперед матеріально відповідальних осіб.

При наявності оперативного обліку (чорнових записів, неофіційної бухгалтерії), слідчими (розшуковими) діями підтверджується його приналежність до фінансово-господарської діяльності організації з метою визначення відповідності даних офіційної звітності шляхом зіставлення з первинним обліком.

У випадку повної відсутності облікової документації та наявності офіційної звітності проводиться аналіз результатів зустрічних перевірок, показань свідків, даних оперативного обліку з наступним зіставленням отриманих результатів з даними офіційної звітності. Висновки, засновані на даній доказовій базі, будуть носити, як правило, умовний характер⁴.

Отже, виходячи зі специфіки причетних до зазначеного виду злочинів осіб, способів вчинення злочинів, приготування та приховання наслідків злочину, інших факторів, слідчим потрібно використовувати всі процесуальні і не процесуальні форми використання спеціальних знань у практичній діяльності на основі комплексного та тактично грамотного їх застосування.

Так, наприклад, Печерським районним суд м. Києва за вчинення злочинів, передбачених ч. 1 ст. 255, ч. 4 ст. 190 КК України, були засуджені члени злочинної організації, які діяли під видом структур, що нібито надають громадянам консультаційні послуги в сфері «фондрайзингу». Доказовою базою злочинів, що їм інкриміновано, зокрема, були дослідження в судовому засіданні матеріалами кримінального провадження: висновком спеціалістів – економістів Європейського Університету фінансів інформаційних систем, менеджменту і бізнесу, що фактична діяльність обвинувачених осіб не може бути визначена як «фондрайзинг», а класифікується як організація «фінансової піраміди» замаскованого типу, в основі якої лежить «вербувально-спонсорський» принцип залучення коштів шляхом обману та зловживання довірою громадян, під виглядом надання консультаційних послуг у сфері «фондрайзингу». Ця діяльність має на меті заволодіти за короткий період часу коштами необмеженого кола осіб в особливо великих розмірах; висновком судово-психологічної експертизи, що в результаті проведених досліджень встановлені елементи систематичного незаконного психологічного впливу на поведінку потерпілих під час загальних зборів; висновком фахівця-музикознавця, що у ході проведеного дослідження музичних композицій встановлені ознаки систематичного незаконного психологічного впливу на поведінку потерпілих застосуванням музичного супроводу під час загальних зборів; висновком фахівця-математика, що: у обвинувачених не було і не могло бути об'єктивної можливості безперервно і нескінченно втягувати громадян у діяльність створених структур; не було та могло бути об'єктивної можливості справедливого розподілу отриманих коштів; не було та могло бути об'єктивної можливості забезпечити одержання прибутку або повернути громадянам грошові суми не менш вкладених; не було та могло бути об'єктивної можливості діяти безперервно протягом тривалого періоду часу⁵.

Отже, використання під час розслідування злочинів, вчинених злочинною організацією, різнопрофільних експертів (спеціалістів) істотно сприяє встановленню об'єктивної дійсності у кримінальному провадженні. Ефективність же такої допомоги залежить від належного застосування тактичних рекомендацій і прийомів щодо найбільш раціонального комплексного використання спеціальних знань спеціалістів різних профілів і застосування останніми сучасних науково-технічних засобів.

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко [та ін.] : за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. – К. : Юрінком Інтер, 2016. – С. 579–580.

² Єдиний державний реєстр судових рішень України. Справа № 1-2/2010 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.court.gov.ua>

³ Біленчук П. Д. Криміналістика : підруч. / П. Д. Біленчук, В. К. Лисиченко, Н. І. Клименко ; за ред. П. Д. Біленчука. – [2-ге вид., випр. і допов.]. – К. : Атіка, 2001. – С. 7.

⁴ Ермолович В. Ф. Построение и проверка версий / В. Ф. Ермолович, М. В. Ермолович ; под. ред. И. И. Басецкого. – Минск : Амалфея, 2000. – С. 178.

⁵ Єдиний державний реєстр судових рішень України. Справа № 1-2/2010 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.court.gov.ua>

Резюме

Бобрик К. Ю. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, вчинених злочинною організацією.

У статті здійснюється дослідження використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, вчинених злочинною організацією. Розглядаються основні питання, що ставляться перед експертом під час розслідування злочинів, вчинених злочинною організацією.

Ключові слова: злочинна організація, спеціальні знання, судові експертизи, тяжкі злочини, експерт.

Резюме

Бобрик К. Ю. Использование специальных знаний при расследовании преступлений, совершенных преступными организациями.

В статье осуществляется исследование использования специальных знаний при расследовании преступлений, совершенных преступной организацией. Рассматриваются основные вопросы, стоящие перед экспертом при расследовании преступлений, совершенных преступной организацией.

Ключевые слова: преступная организация, специальные знания, судебные экспертизы, тяжкие преступления, эксперт.

Summary

Bobryk C. Using of the special knowledge for investigation of crimes perfect by criminal organization.

The article is researching the use of specialized knowledge in the investigation of crimes committed by a criminal organization. The main issues relate to the expert in the investigation of crimes committed by a criminal organization.

Key words: criminal organization, expertise, legal expertise, serious crimes expert.

УДК 343.982.9

О. В. КАЛИНОВСЬКИЙ, В. І. ШКОЛЬНИКОВ

Олександр Валерійович Калиновський, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, заступник начальника відділу Національної академії внутрішніх справ

Владислав Ігорович Школьніков, студент магістратури Національної академії внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ ДЛЯ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

На сучасному етапі головним завданням керівників правоохоронних структур України є оптимізація та вдосконалення оперативно-службової діяльності оперативних підрозділів з виявлення, документування, попередження проявів організованої злочинності. Звісно, дане реформування й удосконалення носить комплексний та поступальний характер, але застосування інноваційних методів протидії та запобігання організованій злочинності має базуватися на досконалому дослідженні досвіду зарубіжних країн в даній сфері.

Недостатній рівень застосування методу кримінального аналізу в оперативно-службовій діяльності правоохоронних органів зумовлює потребу наукового визначення необхідності впровадження даного виду аналізу з метою посилення ефективності протидії та запобігання організованій злочинності. Інформаційно-пошукові системи, які широко застосовуються, не мають тих інформаційно-аналітичних ресурсів, які необхідні правоохоронним органам України для успішного виконання своїх функціональних обов'язків з боротьби зі злочинністю. Організована злочинність стає дедалі більшою загрозою українському суспільству.

Ми поділяємо думку О. О. Дульського про те, що в Україні спостерігається «занепад оперативно-розшукової діяльності, яка ще і дотепер будеється на застарілих правових та організаційних і тактичних засадах, які дозволяють більш-менш успішно боротися лише із загально кримінальною та економічною злочинністю»¹.

Застосування кримінального аналізу є одним із таких методів, який відрізняється від традиційного криминологічного аналізу. Це обумовлено тим, що правоохоронні органи країн ЄС та США зрозуміли, що організована злочинність за умови глобалізації економіки, безпрецедентної відкритості в торгівлі та фінансових сферах, інформатизації суспільства стала реальною загрозою для національної безпеки окремих країн, правопорядку на регіональному і глобальному рівнях.

Окремі питання застосування кримінального аналізу для протидії організованій злочинності у своїх роботах розглядали такі вчені, як: О. Ю. Бусол, В. І. Василичук, Ф. Вільямс, О. В. Власюк, О. М. Джужа, М. М. Литвин, В. В. Лунєєва, Д. Й. Никифорчук, С. С. Чернявський, О. Ю. Шостко, Як ван Дайк, М. Яніцкі та інші.

Метою нашої статті є визначення поняття, значення та різновидів кримінального аналізу як методу боротьби з організованою злочинністю.

У зв'язку з неможливістю правоохоронним органам ефективно протидіяти організованій злочинності виникла ідея впровадження кримінального аналізу як сучасного методу у сфері запобігання, розкриття та розслідування злочинів, які вчиняються організованими злочинними угрупованнями (далі – ОЗУ). Історично концепція кримінального аналізу полягала у порівнянні вчиненого злочину з іншими подібними випадками на основі особистого досвіду патрульних поліцейських, детективів та адміністраторів поліції тощо². Лише в 1846 р. детективами лондонської поліції використовувалися методи, за допомогою яких здійснювалася класифікація злочинців та злочинів.

Відомий американський поліцейський Август Фольмер вперше в 1906 р. за допомогою аналізу звітів підрозділів поліції за рік визначив на карті місця концентрації злочинних угруповань, що в подальшому допомогло поліцейським ефективно нейтралізувати кримінальні елементи в конкретних місцях їхньої надмірної концентрації. А. Фольмер довів, що на підставі прогнозування повторюваності злочинних проявів, здійснивши їх